

Nema neugodnog ukusa, postoji samo neugodan okus. Isto tako nema ugodnog ukusa, nego samo nama ugodnih okusa. Mislim, da je naprijed jasno kazano, kako ukusnim smatramo samo ono, što je nama ugodno, pa onda nije potrebno posebno isticati, da nešto ima ugodan okus.

Potrebno je u savremenom književnom jeziku razlikovati smisao riječi *okus* od smisla *ukus* i upotrebljavati ih samo ondje, gdje im je po značenju mjesto. Mi imamo sreću, da za ova dva pojma imamo dvije posebne riječi. Mnogo bogatiji evropski jezici, kao na primjer njemački jezik, imaju za oba pojma samo jednu riječ. Nijemci pod riječju *Geschmack* razumijevaju i ukus i okus. Na primjer:

»Ich habe einen bitteren Geschmack im Munde — Osjećam gorak okus u ustima.« I »Der Geschmack ist verschieden — Ukusi su razni.«

Kad već imamo dvije riječi, treba da se njima koristimo, jer to čini naš jezik bogatijim i ljepšim.

Navedeni primjeri govore o tome, da mnogi naši pisci ne posvećuju dovoljno pažnje njegovanju naše riječi.

PREVODIOČEVI JEZIČNI IZVORI

Stjepan Krešić

»Ima već dvadeset godina, kako se bavim prevodenjem.«

»Šta rekoste? Vi dvadeset godina ne mislite svojim mozgom, nego drugi misle mjesto vas, a vi samo izričete njihove misli?«

Tako se razgovaraju dvojica ljudi u Montesquieuovim *Perzijskim pismima*. Francuski se pisac htio malo našaliti na račun prevodilaca, ali je u toj njegovoj šali intimna drama svakoga pravog prevodioca, jer se on, prevodeći neko strano djelo, uistinu mora potpuno identificirati s piščevim mislima i emocijama. Uza sve to samoodricanje prevodilac nalazi rekompenciju u drugome, u onome neprestanom traženju i pronalaženju, kako će misli i emocije stranoga pisca odjenuti u ruho svoga jezika. Tà zapravo je taj sadržaj bez prevodiočeve forme tek nerealna apstrakcija bez konkretne egzistencije. Prijevod se rađa tek onda, kad mu prevodilac dadne formu u vlastitom jeziku. A onda i ne može biti isto ono djelo, koje je bilo prije, jer je jezik, u koji je prevedeno, različan od svakoga drugog jezika. Iz tih nekoliko nabačenih misli vidimo, kako prevodenje, čim se uzdignemo nad banalnosti, postaje zapravo kvadratura kruga.

Zadržimo se ovaj put na onoj suptilnoj alkemiji, kojom prevodilac uzima materiju tijela, u koju će zaodjenuti autorovu dušu. Tko nije prevodio književna djela, teško će vjerovati, u kakvim se raspinjanjima nalazi prečesto savjestan prevodilac, koji s jedne strane osjeća dužnost da do krajnjih granica ostane vjeran cjelokupnoj unutrašnjoj formi autorova djela,

a da s druge strane ne povrijedi ni jednu jedinu žilicu vlastitoga jezičnog organizma. U divovskoj borbi dvaju jezika čestit je prevodilac upravo prisiljen, da neprestano traži nove leksičke, morfološke, sintaktičke, stilističke i stilske izražajne mogućnosti, da bi mogao parirati stranom jezičnom izražaju. Stoga je odvajkada prevodenje bilo kamen kušač i škola vlastitoga jezika. S pravom je Gide rekao: »Kad bih bio diktator, uveo bih zakon, da svaki budući originalan pisac prevede barem jedno strano djelo, da bi naučio *svoj* jezik.«

Dobri prijevodi sa stranih jezika oduvijek su plodonošno utjecali na izražajne mogućnosti jezika, u koje se prevodilo. Ono, što je bilo prihvatljivo u stranom jezičnom kozmosu, — pošto je prošlo kroz sito budne prevodiočeve svijesti — amalgamiralo se u živi prevodiočeva jezika i tako postalo njegov sastavni dio. Zar to ne svjedoče prijevodi Bašagića, Benešića, Bogdanovića, Cesarića, Domjanića, Kombola, Krkleca, Krleže, Maretića, Nazora, Šenoe, Velikanovića — da se zadržimo samo na domaćem tlu.

S druge strane, loši su prevodioci nanijeli goleme štete svome jeziku, jer su preko njegove granice, poput nebudnih carinika, propuštali krijumčarenu jezičnu robu, koja je na organizmu vlastitoga jezika ostala kao neprirodna prnja. Bukvalnim prenošenjem tuđe frazeologije i idiomatike loši su prevodioci ne samo remetili cigle u zgradi svoga vlastitoga jezika, nego su često stubokom mijenjali i poredak stupovlja, na kojem ta zgrada počiva.

Prvi izvor, iz kojega prevodioci crpu svoju jezičnu građu, jest onaj »*skriveni rječnik*«, kako je Michel Bréal nazvao naše pamćenje. U tom pamćenju mora biti pohranjena velika jezična kultura, stečena čestitim školovanjem, mnogim čitanjem i mnogim razmišljanjem o jezičnim problemima.

No taj vlastiti izvor, ma kako bogat bio, ipak pokatkad presuši, jer je ljudski vijek prekratak, da bi jedan čovjek mogao zaći u sve kutke i zakutke i svoga jezika. Stoga će prevodilac morati prečesto da se utekne *velikim piscima*, koji su stvarali na tome jeziku, jer su oni za potrebe svojih umjetničkih dojmova i slika najviše tražili i pronalazili sredstva, kojima će ih točnije, osebujnije i življe izraziti. I naši su pisci, sve od Marulića preko Gundulića do najnovijeg vremena, dotjerali naš jezik dotle, da je on u sadašnjem svome stadiju razvitka u većini slučajeva dorastao, da se njime izrazi ono, što izražavaju strani pisci na svojim jezicima.

Ali uglavnom je to blago, koje se nalazi u djelima naših pisaca, osobito modernih, blago zakopano, jer ga nemamo konstatirana u rječnicima, niti obrađena u gramatikama i stilistikama. Na tom će se području još dugo čuti naše jadikovke. Kraj tolikih nedostataka u prijeko potrebnim jezičnim pomagalima nama prevodiocima ne preostaje ništa drugo nego da neprestano čitamo jezično uzorna djela dobrih književnika, koji osim duha jezika i njegove unutrašnje pravilnosti poznaju i njegov vanjski gramatičko-pravopisni oblik.

Radosni smo, što se u Maticama priprema informativan *rječnik našeg suvremenog književnog jezika*, koji će biti izrađen po suvremenim leksikografskim metodama, a sadržavat će cjelokupno hrvatsko i srpsko jezično blago novijega vremena, s obilnom frazeologijom, dokumentiranom na primjerima iz suvremenih hrvatskih i srpskih pisaca. Kad on bude gotov, moći će se izrađivati rječnici sinonima, frazeološki i sistematski rječnici.

No taj će rječnik u najboljem slučaju moći biti gotov za pol decenija. Pa i kad bude dovršen, ne će prevodioci kao ni originalni pisci moći u njemu naći sve, što trebaju. Morat će i dalje posezati za izvorima, iz kojih je nastala rijeka suvremenog književnog jezika.

Prvi takav izvor jesu *pučki govori*,¹ koji su uzeti kao temelj književnom jeziku. Pritom dakako valja imati na umu, da ni u vrijeme, kad su čakavski, kajkavski i štokavski bili posebni književni jezici, a ni poslije, kad je kod Hrvata evolucijom i integracijom, a kod Srba Vukovom revolucijom, štokavsko narječje postalo nosilac književnog jezika — nikada jezik pisaca, jezik knjiga i književnosti nije bio istovit s narodnim ili pučkim govorima, na koje se oslanjao. Nije to mogao nikada biti, a pogotovu ne može sada, jer pučki govori jednostavno nisu dovoljni da udovolje svim raznovrsnim potrebama umjetničkog izraza u književnim djelima. Svijet, u kojem se kreću pučki govori i pučke pisane umotvorine, ograničen je i obuhvaća tek stanoviti dio pojmova. Ti govori mogu služiti samo kao okosnica, na kojoj veliki pisci stvaraju svestran, svim životnim, umjetničkim i kulturnim potrebama primjeren književni izraz. Tko dobro luči, dobro uči. Dobri pisci, i kod onih naroda, gdje je otpočetak bio temelj književnog jezika gradski govor (kod Francuza, Talijana, Engleza), unosili su svijesno u književni jezik pučke riječi, koje su bile pune slikovitosti, života i energije. Da samo kod Engleza spomenemo Spensera, Carlyla, Burnsa, Sir Waltera Scotta, Dickensa, Thackeraya, Syngea, Fitzgeralda. One su se tako srodile s književnim jezikom i postale njegov vrijedan sastavni dio. Ako neki jezik ne će da od gnjiloće strune i da postane biljka u stakleniku, mora neprestano sokove i hranu crpsti iz zdravog domaćeg tla. S druge strane, ne može nitko pametan tvrditi, da je seljački govor, makar i u leksikalnom pogledu, i približno dovoljan da se njime mogu prevoditi strana literarna djela. Izložio bi se smijehu, tko bi i pokušao ustvrditi, da je to netko učinio. Nema strane književnoga djela u prijevodu, na kojoj ne ćemo naći riječi, za koje seljački svijet nije nikad ni čuo. A i one druge, koje se nalaze na tim stranama, ne znači da su seljačke, ako se nalaze i u seoskim govorima, da ih nije usrkao književni jezik i da se ne nalaze kod književnika. Uzmimo samo jednu Wildeovu prevedenu rečenicu: »Bio Infantin rođendan. Sunce se u slapovima svijetla razlilo peri-

¹ Premda je prošlo vrijeme romantičarskog divljenja prema svemu jezičnom blagu, koje se nalazi u narodu, ipak držimo, da je zakašnjelo sada krstiti narodne govore »gove-darštinom«, ponavljajući jezično natražan termin Miloša Svetića iz prošlog stoljeća. Est modus in rebus...

vojima palače.« Na selu, kako znamo, nema ni pojma ni naziva »Infanta«. Isto tako u mom rodnom kraju (stolački kotar, štokavska Toscana) nema ni riječi »rodendan«. Nema ni riječi »slapovi« (u značenju »valovi«), ni »perivoji« (raskošni vrtovi) ni »palača« (dvori). Bez tih riječi rečenice bi glasile: »Bio... Sunce se u... svijetla razlilo...« A to je, što se tiče samih riječi. A gdje je njihov poređaj, gdje je njihova logička i umjetnička koherencija, gdje je ritam, zvuk, boja, cijeli pjesnički izraz, u koji je uneseno pjesnikovo uzbuđenje, da bi se postigao estetski učinak.

Premda se ne može poreći činjenica, da je seoski govor iz nekih štokavskih krajeva, kao i jezik narodnih umotvorina, koje su tamo zapisane, znatno bliži književnom jeziku po zvučnosti, ritmičnosti, naglasku, rječničkom bogatstvu, te glasovnim, obličnim i sintaktičkim osobinama, ipak je pogrešno mjerilo, da i *drugi štokavski krajevi* ne mogu dati svoj doprinos zajedničkom pisanom jeziku cijeloga naroda.

Štoviše, ne ćemo nipošto odbaciti ni vrijedne jezične sastojine iz *čakavskog i kajkavskog dijalekta*, ukoliko nam je to potrebno za bogaćenje književnog jezika i za izražavanje stilskoestetskih nijansa.

Neopravdano neki zapostavljaju *gradski govor*, kao da i on nije jedno od vrlo važnih vrela književnoga jezika. Jezično stvaranje gradskog čovjeka potiču zapravo veće potrebe, misaone i praktične, nego što je to slučaj kod seljaka. Stoga je građanin upravo prisiljen da ne samo prekraja i proširuje jezično sukno seoskih govora, nego da i sam stvara nazive za nove pojmove, nove proizvode i nove djelatnosti. Ali kao što u seoskim govorima nije sve suho zlato, premda se tu jezik razvijao prirodno, još u većoj mjeri vrijedi to za gradske govore, koji su mješavina različitih govornih područja sa neprobranom natruhom stranih jezika.

Ni *književna tradicija* ne smije se nipošto zanemariti kao izvor, iz kojega suvremeni književni jezik namiruje svoje potrebe. U svim jezicima pisci su prema potrebi oživljavali stare riječi, pa nije u tome ni naš iznimka. Važno je dakako, u kakav se kontakt riječ uklapa, jer riječi jednoga jezika same po sebi nisu ni dobre ni loše, ni lijepe ni ružne, ni stare ni nove, nego se njihova umjetnička vrijednost prosuđuje po tome, jesu li na pravome mjestu i odgovaraju li izražajnom učinku u kontekstnoj cjelini.

Nestašici izražajnosti u svom književnom jeziku prevodioci će doskočiti prenošenjem vrijednih konstrukcijskih i idiomatskih osobina *iz stranih jezika*. Pritom moraju dakako biti vrlo oprezni, da ne natrune svoj jezik tuđinštinom. Dobre prinove iz stranih jezika osjetit će se na domaćem organizmu kao ures i ponova, a loše će djelovati kao patološke izrasline.

Prevodioci su prisiljeni, da pri prenošenju novih pojmova i predmeta stvore za njih i *nove riječi* u svome jeziku. Budući da nemamo jezičnih atlasa narodnih govora ni rječnika suvremenog književnog jezika, često i ne znamo, postoji li za taj pojam već gotova riječ u našem jeziku. Ako je sami

pravimo, moramo paziti, da bude prema jezičnim zakonima dobro napravljena i da bude jasna prema drugim riječima u kontekstnoj cjelini.

Upotrebom izražajnih sredstava iz tako različitih jezičnih izvora prevodilac će biti kadar da gotovo uvijek udovolji zahtjevima originala, a da opet ne povrijedi vlastiti jezični organizam.

VARIJACIJE NA TEMU O PRENOŠENJU AKCENTA NA PROKLITIKU

Bratoljub Klaić

U prošlom sam svom članku nastojao pokazati, da mi u Kazališnoj akademiji, sve kad bismo i htjeli, ne možemo pristati uz one, koji žele, da iz našeg jezika potpuno uklone lokative, kao što su *govòru, slučájju, mla-dòsti, paméti* i dr. Argumentirao sam to metričkim potrebama i potkrijepio primjerima iz Maretićeva prijevoda Ilijade i Odiseje, kojima ćemo se morati služiti sve dotle, dok netko ta djela ne prevede drugačije, eventualno bez spominjanih lokativskih akcenata.

U prošlom svom članku, navodeći akcenatske kategorije, u kojima se novatori suprotstavljaju dosada uzakonjenim akcentima, nisam spomenuo oštru opoziciju, koja se, osobito u beogradskom scenskom govoru, javlja protiv prenošenja akcenta na proklitiku. Ta je težnja, koliko mi je poznato, došla do izražaja i u Pravopisnoj komisiji, ali je odbijena zaključkom, da kod jednosložnih i dvosložnih riječi treba prenositi akcent na proklitiku, gdje god za to ima uvjeta (t. j. gdje se radi o silaznim intonacijama), osim gdje ritam rečenice i smisao teksta ne zahtijeva ostavljanje akcenta na osnovnoj riječi. Ova bi se posljednja stavka mogla kritizirati sa više gledišta (nešto je o takvim pojavama pisano u našem listu, usp. moj članak u br. 1/III i Malika Mulića »Nà tråg pravilnom naglašivanju« u br. 5/III), ali pred opasnošću, da se uzakoni potpuna negacija proklize, moramo biti zadovoljni i onim, što je sačuvano.

U ovom bih članku htio prikazati, kako bi u slučaju pobjede novatora naši pjesnici i prevodioci ostali lišeni upravo nenadmašivo prikladnog sredstva za gradnju stihova, osobito heksametara i pentametara, i kako bismo našoj omladini, navlastito onoj, koja u Kazališnoj akademiji uči scenski govor, morali sve pojave proklize tumačiti kao arhaizme, provincijalizme ili zastranjivanja naših sve dosad nedostignutih prevodilaca, da ne govorimo o tom, kako bismo se potpunim ukidanjem ili zanemarivanjem proklize odalečili od živog narodnog jezika.

Slušać Akademije za kazališnu umjetnost već se u prvim stihovima prijevoda Ilijade susreće s proklizom, i to s onom neobičnijom, jer iako možda iz srednje škole donosi znanje, da akcenti u stanovitim pozicijama prelaze na prijedlog, negaciju i neke veznike (*a, i, ni, da, kad*), ipak začuđen zastaje pred primjerima kao što su: »Snažne je duše mnogih junaka